

УДК 339.942:334.7

Фліссак К.

ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ НІМЕЦЬКОЇ АНТИКРИЗОВОЇ МОДЕЛІ

Прослідковано вплив світової кризи та її фінансово-економічні прояви у провідних країнах світу та Україні. Досліджено основні методологічні підходи, логіка, принципи та інструменти німецької моделі стосовно виходу з соціально-економічної кризи. Запропоновано висновки щодо можливостей використання в Україні заходів антикризового впливу, котрі успішно апробовані у Німеччині.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, антикризові заходи, антикризовий досвід країн ЄС, модель виходу з кризи.

Світова фінансово-економічна криза, що проявилася в другій половині 2008 р., спричинила руйнівний вплив на більшість країн світу, в 2009 р. число її жертв поповнила й Україна. Незважаючи на превентивні оперативні дії, а потім і заходи стосовно ліквідації кризи, котрі реалізували органи законодавчої і виконавчої влади, питання подолання негативних тенденцій, сформованих у даний період, буде актуальним ще щонайменше кілька років. Найгострішими є питання збільшення обсягів ВВП, мінімізації бюджетного дефіциту, забезпечення банками стабільного й ефективного кредитування виробничих галузей економіки, підтримання зайнятості населення та створення нових робочих місць, забезпечення неухильного виконання прийнятих соціальних зобов'язань. У зв'язку з цим Україна потребує не тільки допомоги міжнародних фінансових організацій, а й розроблення науково обґрунтованої програми комплексних антикризових дій. Надзвичайно важливе значення при цьому має використання досвіду інших держав світу, виокремлення ефективних і результативних антикризових програм та їх адаптація до українських умов.

Наукова зацікавленість проблемами кризового впливу на розвиток економік держав світу протягом багатьох років змінювалася циклічно залежно від кон'юнктури світової економіки: в якій фазі – економічного піднесення чи спаду темпів зростання вона перебувала. Характерні особливості глобальної кризи 2008–2010 рр. по-новому привернули увагу до аналізу кризового впливу, пошуку глибинних причин та розроблення ефективних заходів державного антикризового управління. До числа вітчизняних авторів, які активно досліджують дану проблематику, належать насампе-

ред В. Будкін, В. Геєць, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. Черняк, В. Шевчук. Поряд із тим є значний потенціал досліджень антикризової діяльності економічно розвинених держав, у т. ч. ЄС, визначення їх особливостей і закономірностей, котрі можна було б успішно використати в Україні.

Мета статті – системно проаналізувати основні методологічні підходи, принципи й логіку формування моделі стабілізаційного менеджменту стосовно виходу з економічної і соціальної кризи, розробленої та імплементованої у ФРН, зосередити увагу на комплексності системи антикризових заходів, що їх розробив та впровадив уряд ФРН, на критеріях побудови концепції антикризових дій; запропонувати власні висновки щодо перспектив і потенціалу застосування таких дій у нашій країні, доцільності врахування методологічної сторони та структурних компонентів німецької моделі подолання фінансово-економічної кризи, трансформування й адаптації для врегулювання проблемних питань у соціально-економічній системі України.

Світова фінансово-економічна криза, виникнення якої початково було зафіксовано в США на спекулятивних операціях із нерухомістю та у зв'язку з різким загостренням проблеми повернення іпотечних кредитів і неможливістю реалізації застави, до кінця 2007 р. поширилась у фінансово-банківському секторі глобалізованої економіки. Головними проявами кризових явищ при цьому стали, з одного боку, масові зростання заборгованості у фінансовій сфері, а з іншого – неможливість отримання банківських кредитів. Проблеми з обігом цінних паперів та рефінансуванням досягнули сфери реальної економіки, в якій почав прогресувати спад обсягів виробництва і валового внутрішнього продукту. Було зафіксовано найбільший економічний спад за останніх 60 років [1, 9–16; 2].

Найбільше криза вплинула на країни, які максимально інтегровані в систему світогосподарських зв'язків. Слід зазначити, що найвідчутніше вплив кризи вже на її початку проявивсь у країнах із найвищим рівнем фінансових послуг. Серед них слід виділити насамперед Великобританію. Наступний етап кризи вдарив по країнах із високим рівнем орієнтованої на експорт економіки, в числі яких одне з провідних місць належить Німеччині.

Після успішних в економічному зростанні років економіка ФРН зазначала відчутного удару: різко зменшились обсяги ВВП, під загрозою опинилася фінансова стабільність як суб'єктів виробничо-господарської діяльності, так і фінансових інститутів, гостро проблемним стало питання збереження робочих місць та забезпечення необхідної зайнятості населення. Якщо у 2006 р. темпи зростання обсягів ВВП (до рівня минулого року) в Німеччині становили 3,0%, а у 2007 р. – 2,5%, то у 2008 р. вже лише

1,3%, а у 2009 р. – спад обсягів ВВП дорівнював 5% [3, 730–731]. Не можна не згадати тут і про Україну, оскільки, за незначного рівня інтеграції країни в систему світового господарства (невисока частка у світовому експорті та у фондових операціях і ринках цінних паперів), вплив зовнішніх кризових чинників у поєднанні з внутрішніми прорахунками призвели до ще більших темпів спаду макроекономічних показників і національних рахунків: якщо у 2006 р. приріст ВВП України (до минулого року) становив 7,3%, у 2007 р. – 7,9%, то у 2008 р. – лише 2,3%, а у 2009 р. – спад 15,1% [4]. Кризові явища позначилися також зростанням державного боргу та збільшенням бюджетного дефіциту.

В Україні первинний і найнегативніший прояв економічної та фінансової кризи спостерігавсь у формі зривів платіжно-розрахункового обслуговування банками клієнтів та кредитного забезпечення установами банківської системи реальної економіки. Зазначене продовжилось у втраті банками довіри у клієнтів – фізичних осіб, оскільки неможливість своєчасного отримання останніми коштів, розміщених на депозитних рахунках, призвела до масового відтоку клієнтів і припинення притоку нових вкладів від громадян. Як наслідок, банки опинилися перед проблемою наявності необхідних ресурсів для кредитування сектору реальної економіки. Проблема ускладнилася далеко не оптимальною структурою формування банківських ресурсів, за якої частка підприємств та інших юридичних осіб коливається в межах 25%–17%. Нemoжливість надання кредитної підтримки суб'єктам виробничо-господарської та комерційної діяльності призвела до згортання обсягів виробництва та реалізації продукції, зниження рівня рентабельності, зростання збитковості, виникнення нових податкових боргів, зростання заборгованості з виплати заробітної плати, формування негативної динаміки у зайнятості населення.

Проведення паралелі щодо кризового впливу на економіку ФРН і України розглядаємо як один із варіантів пошуку оптимальних антикризових механізмів для української економіки, оскільки при аналізі проблем, породжених у нашій державі фінансово-економічною кризою та виробленні найефективніших антикризових дій українські науковці акцентують увагу на вивченні міжнародного досвіду щодо можливостей «адаптації зарубіжної антикризової практики до українських реалій» [5, 10]. При цьому вважаємо за необхідне привернути увагу до позиції, що висловив академік Ю. Пахомов: у «всіх країнах кризи пом'якшує держава, а не ринок» [6, 3], тому що в антикризових заходах країн ЄС спостерігаємо посилення втручання держави в економіку, що жодним чином не вступає в антагонізм із постулатами ринкової економіки.

У ФРН на початку економічної кризи в ділових та урядових колах переважало переконання, що німецька економіка достатньо сильна і змо-

же протистояти кризовим явищам, а всі її прояви зведуться до легкої рецесії. Проте подальший перебіг подій змусив змінити підходи, і федеральний уряд достатньо рішучими діями восени 2008 р. визначив пріоритетні й найвагоміші напрями зміцнення країни та виведення її з кризи [7]. В результаті був створений механізм із набором ефективних інструментів виведення німецької економіки з економічної та соціальної кризи, іншими словами, була створена німецька антикризова модель. Метою федерального уряду при цьому стало:

- 1) відновлення довіри до фінансової системи;
- 2) гарантування банківських вкладів населення;
- 3) надання захисту соціальному ринковому господарству.

До числа урядових інструментів антикризової моделі ФРН належать наступні:

- ✓ аналіз фінансово-економічного і соціального стану (від федерального рівня до рівня федеральних земель, місцевого самоврядування та суб'єктів підприємницької діяльності);
- ✓ вироблення принципів антикризової діяльності й антикризових заходів;
- ✓ побудова концепції антикризових заходів і антикризової діяльності;
- ✓ обґрунтування законодавчого, правового і нормативного забезпечення (формування нормативно-правового механізму);
- ✓ визначення антикризових заходів із конкретизацією їхнього спрямування, напрямів впливу та об'єктів;
- ✓ конкретизація періоду і термінів дії зазначених заходів;
- ✓ обґрунтування форм забезпечення щодо кожного напрямку впливу та об'єктів;
- ✓ систематизація методів реалізації антикризових заходів;
- ✓ визначення суб'єктів реалізації.

Аналіз стану та ситуації в країні має враховувати вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. На цій основі стає можливим виробити відповідні управлінські рішення щодо формування як концепції, так і принципів засад здійснення антикризових заходів.

Методологічно важливим є чітке обґрунтування концепції, що має впливати з конкретної проблематики та визначення цілей, окреслення можливих способів вирішення, зокрема через зміни законодавства, коригування нормативів і правових норм, оптимізацію рамок умов, зміни взаємин між суб'єктами процесу та інше. Одночасно необхідно визначатись із потенційною наявністю альтернативних рішень. У концепцію обов'язково слід закласти передбачення можливих, бажаних і очікуваних фінансових, економічних, соціальних, структурних, організаційних та інших наслідків.

Ефективно впроваджена у Німеччині модель виходу із кризи побудована на наступних принципах:

- 1) комплексності підходу до проблеми та її розв'язання;
- 2) тривалості, постійності та наполегливості у подоланні слабких місць і розв'язанні проблем;
- 3) збереження та зміцнення довіри у громадян країни до стабільності фінансово-кредитної системи;
- 4) ефективності фінансово-економічної політики;
- 5) запровадження нових підходів до зовнішньоекономічної політики та політики міжнародного партнерства;
- 6) зниження рівня державної заборгованості та обмеженні боргових зобов'язань.

Відповідно до прийнятої концепції, з урахуванням зазначених принципів і на засадах комплексного підходу федеральний уряд Німеччини наприкінці 2008 р. головними напрямками подолання кризи визначив такі:

- 1) подолання фінансово-економічної кризи;
- 2) створення кращих умов для освіти і науки;
- 3) пенсійне забезпечення, догляд і соціальна сфера, охорона здоров'я;
- 4) охорона навколишнього середовища, енергетична сфера, сільське господарство, захист споживачів;
- 5) сім'я і пенсіонери;
- 6) внутрішня політика та інтеграція;
- 7) міжнародне партнерство на світовому рівні;
- 8) мистецтво і культура.

У числі першочергових заходів пріоритетним у ФРН було обрано вироблення комплексу заходів щодо подолання фінансово-економічної кризи. При цьому федеральний уряд насамперед надав гарантії для всіх ощадних вкладів. Цим досягали мети зміцнення довір'я громадян країни як вкладників до безпеки їх ощадних вкладів під час кризи.

Запровадження в дію антикризової моделі з комплексним використанням необхідного інструментарію було започатковане організацією законодавчого, правового і нормативного забезпечення. Зокрема, 17. 10. 2008 р. прийнято Закон ФРН «Про Фонд стабілізації фінансового ринку» [8], який вступив у силу з 18. 10. 2008 р. [9]. Наступним було прийняття 21. 12. 2008 р. федерального Закону «До зміни податково-правового регулювання пакета заходів «Забезпечення зайнятості через посилення економічного зростання» [10]. Зазначені закони та інші нормативні документи федерального рівня започаткували дію Пакту «Про зайнятість та стабільність в Німеччині» [11].

Відповідно до Пакту, цільовими принциповими позиціями для діяльності федерального уряду, органів управління федеральних земель і

суб'єктів підприємництва та бізнесу були визначені: збереження робочих місць; забезпечення інвестиційної придатності підприємств; посилення інноваційної складової; зменшення державної заборгованості.

Прийняті антикризові заходи фінансово-економічного впливу сконцентровані на:

1) подоланні самої фінансово-економічної кризи;

2) розвитку міжнародного партнерства на світовому рівні.

До першої групи заходів у німецькій антикризовій моделі належать:

- ✓ зміцнення сектору фінансового ринку;
- ✓ прийняття закону про санацію банків (Bad-Bank-Gesetz);
- ✓ перебрання Федерацією відповідальності за системно важливі банки в усій країні;
- ✓ проведення світового самміту з питань фінансів та економіки;
- ✓ запровадження нових правил і норм менеджменту відшкодування втрат (збитків) та винагород;
- ✓ прийняття «Кон'юнктурного пакета–I» (активізація економіки – I);
- ✓ прийняття «Кон'юнктурного пакета–II» (активізація економіки – II);
- ✓ запровадження нових підходів до політики на ринку праці;
- ✓ забезпечення ефективної економічної політики;
- ✓ модернізація підходів до здійснення зовнішньоекономічної політики;
- ✓ зменшення державної заборгованості, обмеження боргових зобов'язань;
- ✓ застосування принципів тривалості, постійності, наполегливості;
- ✓ формування нових підходів до прийняття та справляння податків і обов'язкових платежів;
- ✓ здійснення ефективної політики у сфері транспорту і зв'язку;
- ✓ модернізація суспільства у східних федеральних землях.

Завдяки реалізації заходів федерального уряду в зазначених напрямках діяльності вдалося відновити довіру партнерів усередині фінансової системи, створити необхідні передумови для нормальних взаємин між банками і, як результат, ефективно знизити фінансове навантаження на німецьку економіку. При цьому слід зазначити, що ефективність усіх перелічених стабілізаційних заходів і застосування антикризового економічного та фінансового інструментарію потребувало фінансового забезпечення. Для гарантій фінансовим інститутам та підтримки власного капіталу в умовах ризику федеральний уряд виділив понад 480 млрд. євро [7, 5], призначених для надання заявникам через спеціально створений фонд. Використання коштів фонду контролює федеральне міністерство фінансів Німеччини.

Фонд стабілізації фінансового ринку («Finanzmarktstabilisierungsfonds» – SoFFin) дав змогу фінансовим та підприємницьким структурам на певний

час зміцнити власний і пайовий капітали. Для цього передбачено максимум до 80 млрд. євро [7, 5]. Крім того, за рахунок Фонду стабілізації фінансового ринку забезпечено гарантії (під відповідні відсотки) щодо захисту від ризиків за операціями рефінансування між фінансовими інститутами обсягом до 400 млрд. євро [7, 5]. При отриманні зазначених державних гарантій банки сплачують відповідний збір.

Центральне місце серед застосованих федеральним урядом форм впливу у реалізації антикризової програми належить прийнятим «Кон'юнктурному пакетові–I» і «Кон'юнктурному пакетові–II», якими передбачено фінансове забезпечення комплексу заходів із подолання кризових проявів та їх негативних наслідків. При цьому першим пакетом визначено обсяги фінансування інвестиційних програм щодо прискорення та збільшення інвестування. Другий пакет має на меті: зниження для громадян податків, обов'язкових платежів та фінансового навантаження; підтримку кредитних програм і програм поручительства, гарантій для підприємств і заходів, спрямованих на збереження робочих місць; підтримку інвестиційних програм щодо прискорення та збільшення інвестування.

Загалом, «Кон'юнктурним пакетом–II» федеральний уряд Німеччини передбачив виділити на підтримку та фінансове забезпечення антикризових заходів майже 50 млрд. євро [11, 4].

У розвитку міжнародного партнерства ФРН на світовому рівні в контексті вчинення необхідних антикризових дій передбачено модернізувати систему взаємин в економічній, політичній, військовій та інших сферах. Зазначене зорієнтоване на реалізацію наступних завдань:

- ✓ модернізацію основ ЄС;
- ✓ надання нової динаміки німецько-американським відносинам;
- ✓ розвиток німецько-французьких ініціатив для подолання фінансово-економічної кризи;
- ✓ забезпечення стратегічного партнерства з Російською Федерацією;
- ✓ розвиток німецько-польських відносин;
- ✓ вжиття заходів щодо зміцнення ООН;
- ✓ посилення європейської політики безпеки та оборони;
- ✓ проведення активної політики розвитку навіть у час кризи.

Серед інструментарію антикризової програми ФРН застосовують відповідні методи: фінансові, економічні, організаційні, соціальні та політичні.

До суб'єктів забезпечення реалізації системи антикризових заходів і ефективного функціонування антикризової програми належать федеральний та земельні уряди, федеральні та земельні міністерства, органи місцевого самоврядування, фінансові й банківські установи та інститути, суб'єкти підприємницької діяльності й бізнесу, а також громадяни ФРН.

Як свідчить аналіз, характерними рисами німецької антикризової моделі та відповідного інструментарію є посилення ролі держави в регулюванні ринкових відносин, втручання в економіку за допомогою державного бюджету, спрямованість на підтримку малого і середнього підприємництва.

А про дієвість та ефективність застосованої антикризової моделі, правильність і доцільність підбору відповідних інструментів свідчать результати фінансово-господарської діяльності країни за 2009–2010 рр. Економіка ФРН не тільки першою вийшла з кризи, а й підтвердила свою роль своєрідного локомотива в Європі [12]. Уже в січні – вересні 2010 р. німецька економіка продемонструвала певну стабільність, і за останніми оцінками Європейської Комісії у 2010 р. очікується приріст ВВП країни 3,4% (за попередніх прогнозів всього – лише 1,2%).

Подолання фінансово-економічної кризи потребує чіткої послідовності дій, насамперед, на урядовому рівні, оскільки саме уряд на основі аналізу ситуації, врахування прямих та опосередкованих ризиків і наявного ресурсного потенціалу має визначати основні антикризові дії. В даному контексті, як один із можливих варіантів, заслуговує на увагу практичний досвід реалізації німецької моделі з подолання кризових явищ в економічній, фінансовій та соціальній сферах. Не наполягаючи на позиції сліпого копіювання досвіду Німеччини в Україні, разом із тим, на нашу думку, необхідним є врахування методологічного аспекту, інструментарію та структурних складових німецької моделі виходу з фінансово-економічної кризи. Важко заперечувати, що ряд ефективних дій ФРН у сфері антикризових дій могли б бути грамотно адаптовані для застосування в соціально-економічній системі України, а своєчасне врахування дій федерального уряду Німеччини може бути підґрунтям для вироблення власних ефективних механізмів вітчизняного антикризового менеджменту. Зосереджуємо на цьому увагу, позаяк практичну значимість міжнародного досвіду в досліджуваних проблемах вбачаємо у якнайшвидшому виході України з кризового стану.

Article is devoted questions of influence of world crisis and its financial and economic displays in leading world countries, including EU, is considered features of a current of the crisis phenomena in Ukraine; value of integrated approach of the anti-recessionary actions developed and realized by the Government of Germany is considered; the basic methodological approaches, logic, principles and tools of German model on an exit from social and economic crisis are investigated; conclusions concerning use possibilities in

Ukraine of measures of the anti-recessionary influence which have passed successful approbation in Germany are offered.

Key words: *financial and economic crisis, anticrisis measures, anticrisis experience in countries of EU, model of way out of crisis.*

Прослежено впливання мирового кризиса и её финансово-экономических проявлений в ведущих странах мира и Украине. Исследованы основные методологические подходы, логика, принципы и инструменты немецкой модели по выходу из социально-экономического кризиса. Предложены выводы относительно возможностей использования в Украине мер антикризисного влияния, успешно апробированных в Германии.

Ключевые слова: *финансово-экономический кризис, антикризисные меры, антикризисный опыт стран ЕС, модель выхода из кризиса.*

Література

1. Max Otte: Die Finanzkrise und das Versagen der modernen Ökonomie, in: APuZ 52/2009. – S. 9–16.
2. International Monetary Fund: Global Financial Stability Report, Market Update. – 2009. – 28. Januar.
3. Statistisches Jahrbuch 2009 für die Bundesrepublik Deutschland. – Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2009. – S. 730–731.
4. Міністерство економіки України. Таблиця основних показників економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art
5. Новицький В. Є. Інституційне регулювання в умовах кризи: реалії та імперативи // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 1–2. – С. 10.
6. Пахомов Ю. Н. Основные задачи формирования посткризисной модели развития экономики Украины // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 1–2. – С. 3.
7. Deutschland gestärkt aus der Krise führen. Jahresbericht der Bundesregierung 2008/2009. – Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. – Berlin, 2009. – 76 s.
8. Finanzmarktstabilisierungsfondsgesetz von 17. Oktober 2008. – BGBl, I. – S. 1982.
9. Verordnung zur Durchführung des Finanzmarktstabilisierungsfondsgesetzes (FMSStFV) vom 20. Oktober 2008. – BMWi / BMF.
10. Gesetz zur Umsetzung steuerrechtlicher Regelungen des Maßnahmenpakets «Beschäftigungssicherung durch Wachstumsstärkung» vom 21. Dezember 2008. – Bundesgesetzblatt, Jahrgang 2008, Teil 1, Nr. 64, ausgegeben zu Bonn am 29. Dezember 2008. – S. 2896.
11. Pakt für Beschäftigung und Stabilität in Deutschland. – Magazin für Wirtschaft und Finanzen. Nr. 66, 01/2009. – S. 4–5.
12. Deutschland Wachstumslokomotive in Europa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bundesregierung.de.